

**РОЗВИТОК МОРАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ
ОСОБИСТОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗОВАНОЇ
РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ**



Круцевич Тетяна

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Аннотация

В статье определены признаки организованной двигательной активности как ведущего типа деятельности в формировании составляющих (в том числе – и моральной) личности детей 5-6 лет. В настоящее время аспекты физического воспитания рассматриваются, главным образом, с позиции их влияния на физическое развитие, двигательную подготовленность, состояние здоровья дошкольника, но как база морального воспитания они исследуются недостаточно. В то же время, занятия физическими упражнениями, играми, спортом и туризмом могут быть средством формирования и воспитания моральных качеств личности ребёнка. Также определены уровни морального развития дошкольников (представление про моральные нормы; моральные чувства и мотивы поведения; привычки морального поведения; основы социальной компетентности) и методы морального воспитания в процессе занятий физическими упражнениями (методы формирования моральной сознательности; методы формирования морального поведения; методы воспитания моральных чувств).

Ключевые слова: двигательная активность, моральное развитие, личность, дети 5-6 лет.

Annotation

The article curtain signs of the organized motive activity as the leading type of activity in forming of moral qualities of personality of children of 5-6 years. Nowadays the aspects of physical education are mainly dealing from the position of their influence on physical education, motor fitness, health condition of a pre-schooler, but as the basis of moral education they are not researched well simultaneously exercise in physical education, games, sports and tourism could be as a device of forming and education of moral qualities of a child's personality. Also, the levels of moral development of pre-school children (the show about moral standards; moral feelings and motives of behavior; habits of moral behavior; the foundations of social competence) and methods of moral education in the process of physical exercises (methods of forming of moral consciousness; methods of formation of moral behavior; methods of education moral sentiments).

Keywords: moving activity, moral development, personality, children of 5-6 years old.

Постановка проблеми. У педагогічній роботі заняття фізичними вправами, як і будь-яка інша активна рухова діяльність, далеко не завжди використовується в якості рівноправного виховного засобу у порівнянні з іншими засобами виховання і розвитку дітей. Як показав аналіз спеціальної літератури, серед причин недооцінювання виховного впливу занять фізичними вправами, туризмом, спортом на розвиток особистості дошкільника, одне з перших місць посідає недостатня увага до розробки теорії цієї діяльності [10; 11, 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова педагогічна думка щодо морального виховання особистості дошкільників довгий час зосереджувалася на дослідженні таких проблем: моральне виховання у процесі ознайомлення дітей з навколишнім середовищем [2;]; зв'язок морального і розумового виховання на матеріалі ознайомлення з працею дорослих [9]; моральне виховання у грі [1]; виховне значення трудової діяльності дітей дошкільного віку [4]; виховання колективних взаємин дітей [8].

Дослідники виявили можливості використання різноманітних засобів емоційно-морального виховання дітей, до яких відносяться: читання; усна народна



творчість; музика; комп'ютерні технології; театралізовані ігри [2; 4; 7].

Водночас, питання формування моральних якостей дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання залишається ще недостатньо дослідженим. Тут можна виділити дві проблеми: по-перше, віковий аспект, тобто обґрунтування значення і механізмів виховного впливу фізкультурно-оздоровчих занять для морального розвитку дитини; по-друге, питання про педагогічну характеристику компонентів таких занять.

Мета. Визначити ознаки організованої рухової активності як провідного типу діяльності у формуванні моральних якостей особистості дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Характеристика виховного аспекту занять фізичними вправами безпосередньо пов'язана з трактуванням питання «провідного типу діяльності» і співвідношення його з іншими видами діяльності на різних етапах онтогенезу. Поняття «провідний тип» або «вид» діяльності, які були введені у психологічну і педагогічну науку Л.С. Виготським [3] і досліджувані у подальшому О.М. Леонтєвим [6], О.В. Запорожцем [5] та ін., має важливе теоретичне значення, оскільки виявляє детермінанти психологічного розвитку особистості. Так, на думку О.М. Леонтєва: «Провідною ми називаємо таку діяльність, у зв'язку з розвитком якої відбуваються найголовніші зміни у психіці дитини і розвиваються такі психічні процеси, які готують перехід дитини до нового вищого ступеня її розвитку» [6]. Її характеризують три головних елементи:

- по-перше, у провідній діяльності виникають і диференціюються інші, нові види діяльності;

- по-друге, у провідній діяльності формуються або перебудовуються окремі психофізіологічні процеси. Дослідження свідчать,

що будь-яка фізкультурно-спортивна діяльність впливає майже на всі психофізичні процеси, починаючи від найпростіших і закінчуючи найбільш складними. У процесі занять фізичними вправами активно розвиваються сенсорні процеси. Наприклад, в умовах навчально-тренувального процесу значно підвищується гострота зору, слуху, здатність до орієнтування в часі, просторі;

- третьою ознакою провідної діяльності є те, що від неї у великій мірі залежить розвиток основних психічних процесів особистості у відповідний період онтогенезу.

Психологи постійно підкреслюють наявність на кожному віковому етапі певного співвідношення провідного і «непровідного» видів діяльності. Однак конкретна розробка цієї проблеми (наприклад, співвідношення активної рухової діяльності і навчання, рухової діяльності і спілкування, рухової діяльності і праці) ведеться недостатньо. Місце фізкультурно-спортивної діяльності дітей дошкільного віку у виховному процесі залишається невизначеним.

Аспекти фізичного виховання вивчаються, головним чином, з позиції їх впливу на фізичний розвиток, рухову підготовленість, стан здоров'я дошкільників, а як база морального виховання вони досліджуються недостатньо.

Ми розглядаємо заняття фізичними вправами, іграми, спортом і туризмом як засіб формування і виховання моральних якостей особистості дитини. Ці заняття сприяють задоволенню широкого спектру потреб особистості в освіті, вихованні, оздоровленні. Їх спрямованість не обмежується розвитком і вдосконаленням рухових здібностей особистості, а виконує рекреативну, гігієнічну, реабілітаційну, пізнавальну, ціннісно-орієнтовну, позитивно-регулятивну, естетичну та інші функції, включаючи соціалізацію.

Дитина намагається підтримувати гармонію і рівновагу з навколишнім світом, її поведінка визначається бажанням зняти напругу, уникнути конфліктних ситуацій і отримати визнання у будь-яких формах діяльності і при будь-яких обставинах. Заняття фізичними вправами здійснюють виховний вплив на особистість дошкільника і можуть визначати характер його поведінки.

У світлі концептуальної основи нашого дослідження особливо важливого значення ми надаємо ідеї Л.С. Виготського [3] про загальну послідовність становлення особистості з об'єкту діяльності у суб'єкт: спочатку інші люди впливають на дитину, потім вона сама вступає у взаємозв'язок із оточуючими, далі починає впливати на інших і тільки тоді починає формувати себе. Але, як реалізується цей механізм, чим обумовлюється функціонування і розвиток кожного з цих етапів? Теорія і практика традиційної педагогіки більше уваги приділяли першому етапу – впливу на особистість із тим, щоб одразу призвести її до останнього – до самовиховання. При цьому «випадають» взаємозв'язок з оточуючими і дія дитини на інших.

Неправомірність такого підходу очевидна, оскільки дитина вступає лише як об'єкт виховання, а не його суб'єкт. Такий підхід є однобічним, тому що організаційний вплив не завжди відповідає логіці, контексту психічного розвитку; часто виникає дисгармонія між організованим і стихійним впливом. Цим багато в чому пояснюється недостатня ефективність морального виховання в процесі фізкультурно-оздоровчих занять.

Моральне виховання тісно пов'язане з моральним розвитком, оскільки взаємодія між педагогічним впливом і розвитком особистості відбувається через сприймання, усвідомлення, оцінку і перевірку досвідом моральних вимог.



Процес морального формування особистості, як відзначають дослідники [4], відбувається нерівномірно. У кожний період дошкільної пори дитина виходить на якісно нові рівні морального розвитку. Такими рівнями є:

1. Уявлення про моральні норми. У молодшому дошкільному віці виникають перші уявлення про те, що добре, а що погано. Це відбувається в процесі формування нового виду стосунків між дитиною і дорослим.

У середньому дошкільному віці яскраво виявляється позиція «захисника» норм поведінки, еталоном яких є дорослий.

2. Моральні почуття і мотиви поведінки. У старшому дошкільному віці моральні почуття і знання пов'язуються з почуттям обов'язку. Дитина у цьому віці здатна усвідомлювати моральний смисл своєї поведінки. Виникають внутрішні моральні інстанції – прагнення поводитись згідно з моральними нормами у зв'язку із внутрішнім моральним задоволенням [3].

Протягом дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні моральні якості, як почуття власної гідності, сорому, обов'язку.

Важливе значення для засвоєння моральних норм має така особливість дітей, як прагнення до контакту з однолітками, яке можна задовольнити лише за умови дотримання моральних вимог і правил, орієнтації на можливість бути зрозумілим у колективі.

3. Звички моральної поведінки. Виховання моральної поведінки означає забезпечення єдності мотивів і дій особистості. Моральні мотиви спонукають до певної дії, надають поведінці особистісного змісту. У дошкільному віці починається формування ієрархії (підпорядкування) мотивів поведінки, які є свідченням моральної вихованості.

4. Основи соціальної компетентності. Про розвиток особистості дитини свідчить зміна її

активності у соціальній ситуації. Йдеться про вплив середовища і ставлення до нього дитини.

Традиційно зміст морального виховання визначають три групи завдань: формування в єдності моральної свідомості (уявлень, понять про добро і зло), поведінки (навичок культури поведінки, поваги до оточуючих, правдивості, чесності, працелюбства тощо), почуттів (турботливості, совісті, гуманності, патріотизму).

Відповідно до поданих складових частин морального виховання, вчені виділяють три групи методів: методи формування моральної свідомості (переконавання, пояснення, навіювання, етична бесіда); методи формування моральної поведінки (організація життя і діяльності дітей згідно з суспільними нормами поведінки, вправлення в моральній поведінці, спільна ігрова і продуктивна діяльність дітей, ситуації морального змісту); методи виховання моральних почуттів (приклад, заохочення, схвалення або засудження).

Суть процесу морального виховання полягає у взаємодії педагога і дитини з метою залучення її до моральних цінностей суспільства, формування морального досвіду, виховання морально-вольових якостей особистості, мотивів поведінки.

Отже, виховання особистості не є одностороннім процесом. Взаємодія у педагогічній системі «дитина-педагог-дитячий колектив» є основою активності дитини, оскільки навколишня дійсність є основним джерелом морально-вольового виховання.

У нашому дослідженні важливо визначити з позицій формування і виховання моральних якостей особистості, по-перше, сутнісні характеристики взаємодії і, по-друге, особливості видів рухової активності у світлі категорій взаємодій.

Характеристикою сутності взаємодії ми вважаємо обмін від-

носінами у педагогічній системі «дитина-педагог-дитячий колектив».

Взаємодія як пояснювальний принцип розвитку і виховання моральних якостей у педагогічній системі «дитина-педагог-дитячий колектив» має для нашого дослідження методологічне значення. Моральне виховання дитини в процесі занять фізичними вправами, яке передбачає становлення якісно нових утворень, не може відбуватися поза взаємодією суб'єктів цього процесу. В контексті даного дослідження є важливим те, що у педагогічній системі взаємодії у старших дошкільників виникає нова якість – потреба у моральному розвитку.

Така інтерпретація взаємодії спирається на принципове положення системного підходу до цілісної педагогічної системи «дитина-педагог-дитячий колектив» як сукупності його складових об'єктів, взаємодія яких зумовлює наявність нових якостей, не властивих її компонентам. Дійсно, кожний з учасників взаємодії в процесі фізкультурно-оздоровчих занять своїми почуттями, діями в тій чи іншій мірі впливає на погляди, почуття, дії інших. Водночас, здійснюючи вплив на емоційно-духовну сферу інших, кожний з учасників взаємодії одночасно опиняється під впливом своїх партнерів.

Докладний аналіз особливостей взаємодії наводиться у роботах О.Л. Кононко [4], де вона робить висновки про виникнення певного групового, колективного узгодження думок і почуттів, інтересів і намагань, які призводять до «взаємодії єдності волі, вчинків і дій». Саме у взаємодії, на основі спільної діяльності виявляються певні особистісні властивості учасників, що створює необхідні умови для сприйняття їх іншими. Це обумовлює оцінку і переоцінку норм, цінностей, поведінки, яка у свою чергу, впливає на характеристики морального



становлення дитини.

Можна констатувати, що соціально значуща спільна навчально-тренувальна діяльність в процесі фізкультурних занять, спільність мети, організаційна і функціональна єдність – ці і близькі їм ознаки дитячого колективу також у сукупності розкривають комплекс основних характеристик, які одночасно є і умовами його формування.

Вивчення та аналіз літератури з проблематики дослідження дозволяють зробити припущення про те, що саме в процесі взаємодії у педагогічній системі «дитина-педагог-дитячий колектив» під час занять фізичними вправами, іграми, спортом і туризмом переважно формуються і розвиваються морально-вольові якості.

З метою з'ясування ставлення вчителів фізичної культури до проблеми формування морально-вольових якостей особистості дітей молодшого шкільного віку в процесі занять фізичними вправами, виявлення форм, методів і прийомів, якими вони користуються для вирішення цього завдання С.Б. Петригінін (2006 р.) було проведено анкетне опитування. З 15 вчителів 73% пов'язали свою роботу з виховання морально-вольових якостей, перш за все, із формуванням навичок особистісної і колективної діяльності, переключенням уваги на позитивну діяльність. Атмосфера зайнятості дітей, неможливості відволікатись, зростання зацікавленості виступають певним чином моральними вправами, гартуванням моральних і вольових звичок, зібраності та організованості. Їх закріпленню сприяє заборона певних дій і вчинків у процесі фізкультурно-оздоровчих занять, спортивно-масових заходів, суспільно-корисній праці.

Специфіка занять фізичними вправами зумовлює необхідність обов'язкового проявлення дитиною волі. Воля є важливим чинником морального розвитку

особистості, основою свідомого дотримання правил поведінки, забезпечує вибір способу поведінки відповідно до загальнолюдських норм моралі, інколи навіть усупереч власним бажанням і потягам.

Моральність особистості є наслідком таких морально-вольових якостей, як самостійність, організованість, цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість, сміливість. Подолання труднощів у процесі занять фізичними вправами розвиває і виховує вольові якості. Максимальне напруження розумових і фізичних сил у процесі фізкультурних занять та інших організаційних форм буде сприяти вирішенню завдань морально-вольового виховання дитини дошкільного віку. Реалізація навчальних завдань (засвоєння нових рухів, вправ) у процесі заняття органічно пов'язана з виховними завданнями. Виховний характер навчання є одною з основних закономірностей фізичного виховання. Ще П.Ф. Лесгафт (1951) розглядав фізичні вправи як дієві засоби впливу на психіку дитини, на її особистість в цілому.

Діти отримують уявлення про моральні норми поведінки та позитивні вчинки (про чесність, товариську, взаємодопомогу та ін.). Виконуючи фізичні вправи та беручи участь у рухливих іграх. Систематичне вправління в них розвивають у дошкільників вольові якості (сміливість, наполегливість, рішучість та ін.). Емоційна насиченість більшості фізичних вправ посилює їхній вплив на формування особистості дитини. Виконання фізичних вправ здійснюється переважно в колективних формах роботи (заняття, ранкова гімнастика, прогулянки та екскурсії, фізкультурні свята), під час яких у дітей виховується почуття колективізму, дисциплінованості, організованості.

Висновки. Таким чином, у процесі навчання і виконання рухових дій у дітей зміцнюється

здоров'я, покращується фізичний розвиток, розвиваються розумові здібності, виховуються позитивні моральні й вольові якості. Все це у тісному взаємозв'язку здійснює комплексний вплив на формування всебічно розвинутої особистості дошкільника.

Але питання механізмів і шляхів реалізації принципу виховуючого навчання в процесі виконання фізичних вправ дітьми дошкільного віку все ще залишається недостатньо розробленим. У науково-методичній літературі спостерігаються протиріччя у визначенні засобів, методів, організаційних форм, які б сприяли фізичному і моральному становленню особистості дитини.

Такий стан питання в теорії і практиці фізичного виховання дітей дошкільного віку зумовлює напрям проведення дослідження з даної проблеми.

Література:

1. Артемова Л.В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх / Л.В. Артемова. – К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
2. Виноградова Н.Ф. Теоретическая и научно-методические основы ознакомления детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста с окружающим миром: автореф. диссерт. докт. пед. наук / Н.Ф. Виноградова. – М., 1986. – 43с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1984. – Т.4: Проблемы возраста. – 432 с.
4. Кононко О.Л. Психологические основы личностного становления дошкольника (системный подход) / О.Л. Кононко. – К.: Стило, 2002. – 251с.
5. Крутевич Т. Физическое воспитание как социальное явление / Т. Крутевич, В. Петровский // Наука в олимпийском спорте. – 2001. – № 3. – С. 3 – 15.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность и личность / А.Н. Леонтьев //



- Психология личности: хрестоматия – Самара: Изд. дом «Бахрах», 1999. – Т.2. – С. 165 – 188.
7. Маркова Т.А. Нравственное воспитание в отечественной педагогике / Т.А. Маркова // Дошкольное воспитание. – 2006. – №12. – С.104 – 110.
8. Мондейкене Л.-Ц.А. Формирование единства нравственных знаний и поведения у старших дошкольников: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкольное воспитание» / Л.-Ц.А. Мондейкене. – Москва, 1987. – 20 с.
9. Непомнящая Н. И. Становление личности ребенка 6-7 лет / Н. И. Непомнящая. – М.: Просвещение, 1992. – 160 с.
10. Пангелова Н.С. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання: дис....доктора наук з фізичного виховання і спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Н.С.Пангелова. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 445 с.
11. Теория и методика физической культуры: учебник / [под ред. проф. Ю.Ф. Курамшина]. – 2-е изд., испр. – М.: Советский спорт, 2004. – 464 с.
12. Теорія и методика фізичного виховання: у 2-х т. / [під ред. Т.Ю. Круцевич]. – К: Олімпійська література, 2012. – Т.1: Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. – 423 с.

